

ESHITISHIDA NUQSONI BO'LGAB BOLALARNI OG'ZAKI NUTQINI RIVOJLANTIRISH

M. Tursunboyeva

Nizomiy nomidagi TDPU surdapedagogika yo'nalishi 3-bosqich talabasi.

Annotatsiya :

Ushbu maqolda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni eshitish idrokini va og'zaki nuqtini rivojlantirish va ular bilan olib boriladigan korreksion ishlarning mazmun-mohiyati yoritilgan.

Аннотация:

В данной статье рассматривается развитие слухового восприятия и речевого восприятия детей с нарушением слуха и сущность

Abstract:

This article discusses the development of auditory perception and verbal speech in children with hearing impairments and the essence of the corrective work carried out with them.

Kalit so'zlar: frontal, ekspressiv, analitik-sintetik, kinestetik, maxsus zondlar.

Ключевые слова: фронтальный, экспрессивный, аналитико синтетический, кинестетический, специальные пробы.

Keywords: frontal, expressive, analytical-synthetic, kinesthetic, special probes

Ma'lumki, insoniyat jamiyati hayotida til aloqa vositasi sifatida yetakchi rol o'ynaydi. Muloqot-bu odamlar faoliyati davomida o'zaro munosabatlarning eng muhim jihatlaridan biridir. Bu birinchi navbatda ijtimoiy xususiyatga ega. To'liq muloqotni amalga oshirish uchun suhbatdoshlarning ma'lumot almashish qobiliyati zarur. Muloqotda asosiy rol og'zaki nutqqa beriladi. Bolaning tafakkurini rivojlantirish, uning shaxsiyatini shakllantirish jarayonida og'zaki so'zning roli

katta. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maktabi o'quvchilarida nutq eshitishining rivojlanishini hisobga olgan holda, ularni o'qitish va tarbiyalashning umumiy jarayoni sharoitida amalga oshiriladi; shu bilan birga, og'zaki nutqning barcha shakllari, birinchi navbatda og'zaki nutqning rivojlanishi, uni idrok etish va takrorlash qobiliyati; - karlarning ko'pchiligida foydalanilmagan eshitish zaxirasi mavjud bo'lib, u tizimli eshitish mashqlari (elektroakustik uskunalar yordamida) va nutq eshitishini rivojlantirish uchun asosdir: - karlarda nutqni eshitish lug'atni o'zlashtirish, tilning grammatik tuzilishi, og'zaki nutqning talaffuz tomonini shakllantirish va tuzatish, barcha kognitiv faoliyatni takomillashtirish bilan uzviy bog'liq. Eshitish qobiliyatini yo'qotishning cheklangan lug'at, grammatik muammolar va qiyinchiliklar bilan rivojlanishiga olib keladi. Bundan tashqari, eshitish qobiliyati zaif bolalar oddiy eshitish qobiliyatiga ega bolalarga qaraganda qisqa va sodda jumalardan foydalanadilar, faqat ism va fe'llardan iborat. Bu bolalar kamdan-kam hollarda o'z jumalalarida kelishik qo'shimchalardan foydalanadilar. Eshitish qobiliyati zaif bolalarning til qobiliyatlarini o'rganish har bir yosh darajasida ham ekspressiv, ham idrok etuvchi tilni baholashning aniq usulidan foydalanishni talab qiladi. Eshitish idrokining jadal rivojlanishi, kar maktab o'quvchilarining nutqni eshitish qobiliyatini shakllantirish, og'zaki nutqni shakllantirishda rivojlanayotgan eshitish idrokidan faol foydalanish bilan tavsiflanadi. Ushbu davrda ovozni kuchaytirish uskunalari yordamida uzoq muddatli eshitish mashqlari tufayli buzilgan eshitish idrokini ma'lum darajada qoplash mumkin. Natijada, kar o'quvchilar nutq amaliyotida faol foydalanadigan ma'lum bir eshitish lug'atini to'playdi. Shu bilan birga, rivojlanayotgan eshitish idrokiga faol tayangan holda so'zlarning aniq tabaqalashtirilgan tasvirlarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega, bu eshitish idrok va nutq-motor mexanizmlarining uzviy bog'liqligiga asoslangan karlarda eshitish-nutq tizimini shakllantirishga yordam beradi. Eshitish xonasida frontal mashg'ulotlarda bolalar nutqsiz va musiqiy tovushlarni uy shovqinlari, qushlar va hayvonlarning ovozlari, ko'cha shovqinlari, tabiat tovushlari, musiqa asboblari va o'yinchoqlarning tovushlari va boshqalar idrok etishni, nutq va qo'shiqni farqlashni va boshqalarni o'rganadilar. Eshitish xonasining defektolog o'qituvchisi o'quvchilar bilan frontal (birinchi va ikkinchi o'quv yillarida) va individual darslarni, shuningdek, eshitish funksiyasining

rivojlantirish, o'quvchilarda og'zaki nutqni shakllantirish bo'yicha o'qituvchilar bilan uslubiy ishlarni olib boradi. Shunday qilib, 1-2 turdagi tuzatish maktabida o'qiyotganda, maktab o'quvchilarining og'zaki nutqi rivojlanayotgan eshitish analizatori va nutqning birgalikdagi faoliyatida shakllanadi va nafaqat nutq birliklarining talaffuzi, balki ularning eshitish va eshitish idroklari bilan ham belgilanadi. Yaratilgan sharoitlar kar va eshitish qobiliyati past odamlarning og'zaki nutqini shakllantirishni normal eshitish qobiliyatiga ega bolalar tomonidan nutqni o'zlashtirish jarayoniga ma'lum darajada yaqinlashtirishga imkon beradi. Kar va eshitish qobiliyati past bo'lgan bolalar maktablarida eshitish idrokining jadal rivojlanishi sharoitida bolalarning talaffuzini o'zlashtirish ikki yo'nalishda amalga oshiriladi: informatsion va maxsus ta'lim jarayonida. Birinchi yo'nalish-barcha darslarda va darslarda maxsus tanlangan nutq materialisiz ovoz kuchaytiruvchi uskunalardan doimiy foydalangan holda o'qituvchining nutqiga maqsadli taqlid qilish asosida talaffuz ko'nikmalarini shakllantirish, bu axborot ta'limi deb ataladi. Bu o'qituvchilarda o'quvchilarning nutq namunasini eshitish va eshitish qobiliyatini shakllantirish, qabul qilinganlarni takrorlash, o'z talaffuzini ushbu nutq namunasi bilan bog'lash qobiliyatini shakllantirishni o'z ichiga oladi. Eshitishning boshlang'ich holatiga va bolaning individual xususiyatlariga qarab, bolalar so'zlarning ritmik tuzilishini o'rganishlari, og'zaki hayajoni idrok etishlari, bir qator tovushlarning, birinchi navbatda unlilarning va ba'zi undoshlarning talaffuzini o'zlashtirishlari mumkin. O'quv jarayonida intensiv rivojlanish va qoldiq eshitishdan foydalanish bilan o'quvchilar o'qituvchining nutq namunasini tinglashni o'rganadilar: «to'g'ri tinglang va takrorlang». Bunday sharoitda o'qituvchining nutqining tabiati katta ahamiyatga ega, chunki u taqlid qilingan namunadir. Nutq tabiiy, hissiy jihatdan ifodali bo'lishi kerak. Barcha nutq materiallari og'zaki ovoz balandligida, orfoepiya qoidalariga rioya qilgan holda, iboralarni semantik sintagmalarga to'g'ri ajratish bilan talaffuz qilinishi kerak. Ikkinchi yo'nalish-talaffuzni maxsus o'qitish. Bu individual va musiqiy-ritmik mashg'ulotlarda, eshitish xonasida, shuningdek fonetik mashqlarni bajarishda amalga oshiriladi. Maxsus o'qitish, agar kerak bo'lsa, nutq terapiyasi zondlari, maxsus texnik vositalar va boshqalardan foydalangan holda tovushlarni talaffuz qilishning ma'lum uslubiy usullarini talaffuz qilishda foydalanishni o'z ichiga oladi. Kar va eshitish qobiliyati past bolalarda talaffuz

ko'nikmalarini shakllantirish, ular uchun nutq apparatining zarur ishini u yoki bu tarzda chaqirish zarurati bilan bog'liq. Talaffuzni o'rgatish jarayonida nafas olish, ovoz va tovushlarni so'zlashning quyidagi usullari qo'llaniladi. Eshitish, ko'rish, eshitish asosida, shuningdek teginish-tebranish sezgilariga tayanishda amalga oshirilishi mumkin bo'lgan o'qituvchining nutqiga taqlid qilish. Surdopedagog nutqning ayrim organlariga ta'sir ko'rsatadigan mexanik usullar ularni passiv ravishda harakatga keltiradi yoki bolaning barmog'i, spatula yoki nutq terapiyasi zondlari yordamida ma'lum bir holatga keltiradi. Bunday yordam bilan bir qator mashqlardan so'ng, nutq organlarining yangi holati va harakatiga mos keladigan kinestetik sezish bu kelajakda unga kinestetik va qoldiq eshitish mavjud bo'lganda mustaqil ravishda kerakli tovushni ko'paytirishga imkon beradi. Uchinchi usul-aralash-bu birinchi va ikkinchi usullarning kombinatsiyasi. Hozirgi vaqtda talaffuzni o'qitish jarayonida ishlab chiqilgan fonetik ritmika keng qo'llaniladi. Fonetik ritm-bu nutqning o'zaro ta'siriga, rivojlanayotgan eshitish idrokiga va tana harakatlari asoslangan talaffuz ustida ishlashning uslubiy usuli. Jismoniy mashqlar jarayonida tananing, qo'llarning, oyoqlarning, boshning turli xil harakatlari ma'lum bir nutq materialini so'zlar, iboralar va individual tovushlar talaffuz qilish bilan birlashtiriladi, bu bolalarning nutqidagi talaffuz qobiliyatlarini uyg'otish va mustahkamlashga, ularning nutqining tabiiy tovushiga yordam beradi. Fonetik ritmdan foydalangan holda mashqlar nutq nafasini va u bilan bog'liq nutqning uyg'unligini rivojlantirishga, ovozning kuchi va balandligini o'zgartirish qobiliyatini rivojlantirishga, normal tembrni saqlashga, nutq materialini birgalikda, ma'lum bir sur'atda talaffuz qilishga, nutqning tovushli, ritmik va iloji bo'lsa, ohangdor tuzilishini to'g'ri takrorlashga, his-tuyg'ularingizni intonatsion vositalar bilan ifodalashga yordam beradi. Shunday qilib, eshitish idrokining rivojlanishi va nutqning talaffuz tomoni birlikda sodir bo'ladi. Bu shuni ko'rsatadiki, og'zaki nutqni rivojlantirish bo'yicha ishlar nutqni rivojlantirish darajasi va o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda og'zaki nutqni eshitish va eshitish idrokini rivojlantirish uchun kompleks tekshiruvda aniqlangan zaxiralar asosida tabaqalashtirilgan tarzda qurilgan. Analitik-sintetik usuli asosida talaffuzni o'rganish, shuningdek, rivojlanayotgan eshitish hissi eshitish-ko'rish-kinestetik aloqalarning yagona tizimida og'zaki nutqni rivojlantirish va tuzatish uchun mutlaqo

yangi asosni yaratadi, bu esa eshitish analizatori patologiyasi bo'lgan bolalarda og'zaki nutqning shakllanishini normal eshitish qobiliyatiga ega bolalarning nutqini o'zlashtirish imkon beradi.

Foydanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Thomas Arnold A method of teaching the deaf and dumb speech, lip- reading, and language –London , 2010.
2. Mamarajabova Z.N. Ona tili o'qitish maxsus metodikasida pedagogic texnologiyalar -T., 2004
3. Коровин К. Г. Методические основы формирования личности 2слабослышащего школьника в учебном процессе // Дефектология. 2002. № 3. С.21-24.
4. Леушина А. М. Развитие связной речи у дошкольника // Ученые записки ЛГПИ им. А. И. Герцена. 1941. Т. 35. С. 27-71.